

HOL VANNAK A VÁLASZTÓK?¹

Dr. Bódi Ferenc

(MTA Politikai Tudományok Intézet, tudományos főmunkatárs)

Bódi Mátyás

(ELTE; Földrajz – Földtudományi Intézet, Regionális Elemző Geográfus Msc,
Erasmus ösztöndíj: Rijkuniversiteit Groningen, Hollandia).

Összefoglaló

Számos kutató fordul a politikai választások témaköréhez, kutatási témájának meghatározásakor, függetlenül attól, melyik tudományág képviselője. Nem a politológia az egyetlen, amely a választások kérdésével foglalkozik. A történelemtudománytól kezdve a szociológián, a geográfián és a filozófián keresztül, egészen a modern kori játékelméletekig törekedtek leírni és megérteni e sajátos társadalmi cselekvés jellegzetességeit. Köszönhetően a XX. század második felében tapasztalt technológiai fejlődésnek, illetve az ezzel összefüggő, úgynevezett kvantitatív forradalomnak, immár sokkal kifinomultabb kutatási módszerek (például GIS) állnak a szakértők rendelkezésére, hogy megtalálják az összefüggéseket a társadalom egyes jellemzői és választási magatartásuk között. A magyarországi választáskutatásnak közel sincsenek olyan hagyományai, mint a nyugat-európai iskolákban, vagy az Egyesült Államokban, melyben természetesen közrejátszott a teljesen eltérő történelmi, politikai körülmény. Az elmúlt húsz esztendőben ugyanakkor, számos különböző irányultságú kutató publikált hazánkban is e témakörben. Célunk ezzel a munkával, több társadalmi jellemző (mutató) összevetése a hazai választásokon való részvétellel (országgyűlési, önkormányzati). Mindazonáltal nem feltételezünk direkt kapcsolatot az általunk megfigyelt társadalmi jellemzők és a választási részvétel között, csupán a lehetséges összefüggést vizsgáltuk települési és megyei szinten egyaránt.

Kulcsszavak: politika-szociológia ■ választásföldrajz ■ helyi politika ■ legitimáció
■ politikai kultúra, regionálishelemzés.

VÁLASZTÁSKUTATÁS TÉRDIMENZIÓI – ELŐZMÉNYEK (VÁLASZTÁSFÖLDRAJZI KÖZELÍTÉS)

A témakör hazai feldolgozottsága nem túlságosan gazdag. Meglehetősen kevés azon kutatók száma, akik a választási eredményeket, azok földrajzi, térdimenziói mentén próbálják megragadni.

A politikai földrajz, az elmúlt évtizedek pártállami rendszerében nem tartozott a hatalom által preferált tudományok közé (Hajdú, 2006.) (Benkő, 2008.),

de ugyan ez elmondható a politikatudományokról is általánosságban. Az igazi áttörést az első szabad választások hozták, ahol először fejezhették ki hazánk szavazópolgárai politikai véleményüket egy valóban pluralista pártpolitikai palettán, valóban demokratikus keretek között, teljes körűen.² A választásokat követően, eleinte még e témában tapasztaltabb nyugati kutatók segítségével jelentek meg választás földrajzi témájú írások.³ Az egyes választásokat követően megjelentek elemző, értékelő munkák az MTA PTI és a *Századvég* műhelyeiben, átfogó választási kötetek formájában. Ezen választási kötetek, elsősorban politológiai-szociológiai körképek, de helyenként földrajzi megközelítésű munkákat is találhatunk bennük.⁴ Lényeges, hogy a kötetekben megyei bontásban is elvégezték a választási eredmények kiértékelését, társadalmi háttérének feltárását, igaz itt is eltérést tapasztalhatunk az elemzések megközelítési módjában.⁵ Elsősorban retrospektív jelleggel jelentek meg művei Hubai Lászlónak, aki a XX. század első felében megtartott parlamenti választások elemzését végezte el, történelmi-földrajzi szempontokat is figyelembe véve. Ezek, illetve a rendszerváltozás utáni választások eredményeit összegezve, illetve azok részletes térképi megjelenítését mellékelve jelent meg a szerző gondozásában *Magyarország XX. századi választási atlasza* címmel egy átfogó kötet sorozat. Ez a munka azért kiemelendő, mert rengeteg választási térkép előállítását kísérelte meg, még a korábbi (két világháború közötti, koalíciós évek) korok választásaira is kitérve. Benkő Péter hazánk ún. politikai régiónkutatásában elért eredményeire nagyban támaszkodtunk, ui. a fent említett, az MTA PTI által kiadott kötetek mellett, itt találtunk regionális (régió, megye) bontású választási elemzéseket. Ezeken kívül még foltokban található választási földrajzi témához valamelyest köthető munka, hazánk aktuális Politikai Évkönyveiben is, elsősorban Rechnitzer János és a már említett Hubai László jóvoltából.⁶

A választások földrajzi megközelítésű kutatására több tényező is hatással van. A XX. század második felében, már sokkal nagyobb figyelmet fordítottak egyes ok-okozati összefüggések feltárására, a választási eredmények és azok társadalmi háttérének vizsgálatára (Weiner, 2010). A korábbi, csupán leíró jellegű monográfiák háttérbe szorultak, habár még mindig keletkeznek ilyen jellegű alapos művek (Hajdú, 2006). Ehhez az áramlathoz csatlakoztak a hazai kutatók is, akik már nem elégedtek meg egyszerű helyzetleíró értékelésekkel. A választási eredmények mélyebb, társadalmi okait próbálják megfejtetni. A kapott eredmények gyakran eltérőek. Az egyes kutatók, talán szakmájukból kifolyólag, egyes tényezőknek eltérő jelentőséget tulajdonítanak. Hajdú Zoltán kiemeli, hogy a magyarországi, de akár az európai példák is azt mutatják, hogy kevésbé direkt kapcsolatok vannak a múlt, a korábbi területi eredmények és a következő választás eredménye között (Hajdú, 2006). Ezzel szemben Hubai László több tanulmányon keresztül elemzi a választási eredmények területi

kontinuitását, amelyet a történelmi hagyományok továbbéléséből vezet le (Hubai, 2004). Minden ember, akár elmegy szavazni, akár nem, egyéni pályát fut be. Különböző tapasztalatokat szerez, különböző benyomások érik, amelyek alapján egy belső képet alakít ki az őt körülvevő világról. Ebben jelentős szerepet kap az illető szűkebb és tágabb földrajzi környezete, iskolai végzettsége, életszínvonala és még sorolhatnánk. Véleményünk szerint politikai döntésének meghozatalát, mint minden más döntést, választást, komoly mérlegelés előz meg, amelyben közrejátszanak társadalmi tényezők is, ezáltal jellegzetes területi képet adva ennek.

A hazai választáskutatás egyik, valamelyest eltérő megközelítését képviselik azok a szerzők, akik kifejezetten a választásokon való részvételi arány társadalmi háttérét próbálták feltárni. A KSH által megjelentetett munkában (Angelusz–Tardos, 2002) részletesen górcső alá vették azokat a különböző társadalmi, gazdasági indikátorokat, amelyekről feltételezték, hogy befolyással lehet a választási hajlandóságra. Itt az iskolázottság, a településtípus, és a kor tűntek meghatározó faktornak. Ezt erősítette meg Hegedűs Gábor empirikus város- és választásföldrajzi vizsgálata, amelyben bebizonyította hipotézisét, amely szerint a szegényebb néprétegek körében, alacsonyabb a választási hajlandóság (Hegedűs, 2007).

Mi most arra teszünk kísérletet, hogy hazánk választópolgárainak választásokon való részvételi hajlandóságának okait közvetett bizonyítékokkal feltárjuk, a rendszerváltást követő társadalmi tények tükrében próbáljuk megérteni annak térbeli eltéréseit. Elemzéseket végeztünk el az 1990 óta lebonyolított önkormányzati és országgyűlési választások kapcsán, vizsgálva azok társadalmi, térbeli jellegzetességeit. Mint azt majd látni fogjuk, a választások eredményei nem magyarázhatók csupán a voksolásokat megelőző kampányidőszakok hangulatával, habár befolyásoló erejük kétség kívül hatalmas (nb. a 2002. évi országgyűlési választások). A választásokon való részvétel kapcsán például rendkívül figyelemreméltó területi jellegzetességekre lehetünk figyelmesek, amelyek választási évről választási évre előbukkannak, s minden választási évben ismétlik magukat. *A választási aktivitás szintjének viszonya az országos átlaghoz már-már egy település olyan típusmeghatározó tényezőjévé kezd válni, mint a jövedelmi és iskolázottsági mutatók.* Először a választásokon való részvételt vizsgáltuk a térben, majd vizsgáltuk az alacsony részvétel történelmi okait s végezetül megkíséreljük egy lokalitásban megfogalmazott hipotézis országos kiterjesztését (Hegedűs, 2007), valamint a korábbi években fogant hipotézisünk kvantitatív igazolását kíséreljük meg (Bódi, 2006).

HAT VÁLASZTÁS EGY EREDMÉNY – ALACSONY VÁLASZTÓI AKTIVITÁS MAGYARORSZÁGON

A választásokon való részvétel mértéke egy közösség meghatározó jellemzője, amely kifejezi mennyire tartják fontosnak egy adott terület egység lakópolgárai, hogy véleményt nyilvánítsanak a politikai kérdésekben, s mennyire kívánnak cselekvő részesei lenni saját sorsuk alakításának. A politika oldaláról közelítve fontos, hogy mekkora részvétel mellett tud a hatalom többséget szerezni, mert ezzel is értékelhetjük politikai legitimációjának mértékét.

A választásokon való részvétel egyik sajátos jellemzője, hogy az országgyűlési és az önkormányzati választások adatai rendkívül eltérőek. Általánosságban megállapítható, hogy sokkal nagyobb jelentőséget tulajdonítanak hazánk lakópolgárai az országgyűlési választásoknak. Még a legmagasabb részvételi aránnyal (53,1%) jellemezhető 2006. évi önkormányzati választás sem tudta felülmúlni, azt az 1998-as országgyűlési választást, amely messze a legalacsonyabb részvételt (56,3%) hozta.

Azonban az országos átlagok mögött komoly eltérések mutatkoznak, ha a különböző településtípusokra tekintetünk. Az országgyűlési választások esetében megfigyelhető egyfajta szabályszerűség. Az adott választásra vonatkozó országos átlagot, csak a legnagyobb települések, a főváros, valamint a megyei jogú városok haladják meg, illetve az ország legkisebb településeiben volt megfigyelhető az országosnál magasabb részvételi arány. Ezek többnyire az 500-nál kisebb lélekszámú aprófalvak, valamint az 1000 főnél kisebb népességű kisfalvak.⁷ Ha a két legkisebb településkategóriát nem vesszük figyelembe, akkor az a trend áll fenn, hogy a népességszám növekedésével párhuzamosan nő a választási aktivitás aránya. Ezt a trendet némileg megzavarja, hogy a 10 ezer főnél népesebb községekben előfordult, hogy nem egyszer jóval az országos átlag fölé emelkedett a részvételi arány. Főleg a legutóbbi, 2006-os országgyűlési választás alkalmával volt ez szembeűnő, mindazonáltal arról sem szabad megfeledkezni, hogy ezen települések, mára szinte kizárólag a budapesti agglomerációba tartozó, hirtelen nagy népességnövekedést produkáló új városok, volt községek (pl. Törökbálint, Budakalász). Mivel ezek a települések a főváros tágabb értelemben vett városi teréhez szervesen kapcsolódnak, országos szinten is kimagasló részvételi arányokat produkálnak, akár csak maga Budapest.

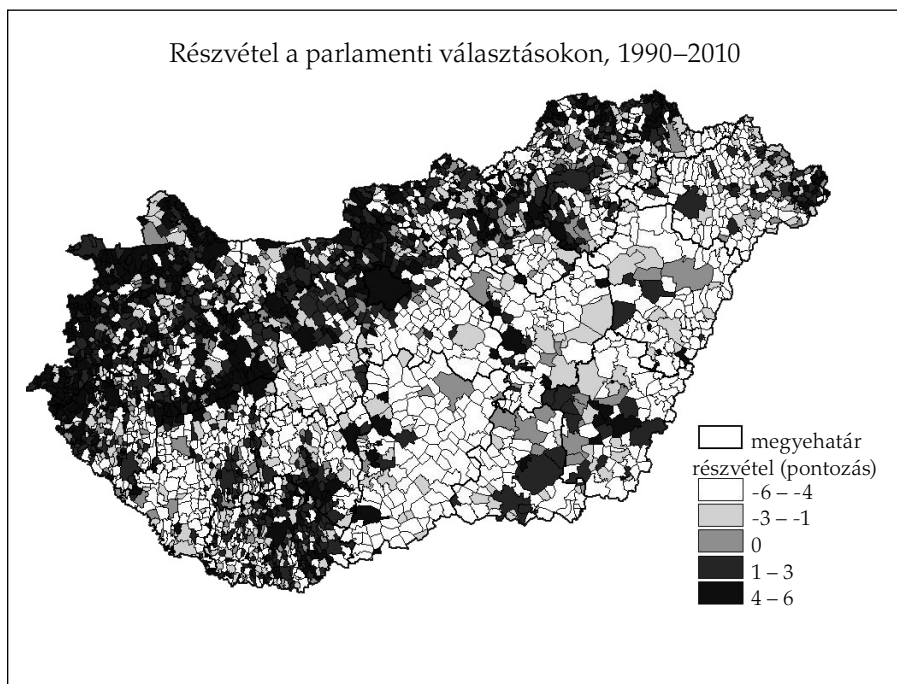
A népesebb települések lakói nagyobb jelentőséget tulajdonítanak az országgyűlési választásoknak, mint az alacsonyabb népességszámú községek. Ebben az összefüggésben különösen érdekes lehet az aprófalvak társadalmának sajátos választói magatartása, amely mint írtuk teljesen eltér az országos trendtől. Másik szembeűnő eredmény, hogy nem csak a település népességszáma mutatható ki, mint különbségtevő. Az azonos lélekszámú község és

város kategóriák tekintetében eltérő részvételi adatot kapunk. A városi jogállású településekben, igaz nem sokkal, de nagyobb részvétel figyelhető meg, mint az ugyanolyan lakosságszámú községek esetében. Elképzelhető, hogy ebben az esetben egyfajta városi magatartásforma, egyfajta városi milió az, ami kihat az itt élők választási aktivitására, magyarul az adott település városiasodottsága is hatást gyakorolhat a vizsgált politikai magatartásra.

Az országban önkormányzati választások alkalmával évről évre egyre többen mentek el szavazni 2006-ig. Az önkormányzati választás esetében egy egészen más jellegű „szabályszerűség” figyelhető meg a vizsgált településtípusokban. Egy-két kivétellel ugyan, de általánosságban megfigyelhető, hogy a községek lakói nagyobb arányban vesznek részt a voksolásokon, mint városban élő honfitársaik. Az adott év önkormányzati választására jellemző országos átlagértéket a városok többnyire nem tudták meghaladni.⁸ Ebben az esetben is az aprófalvak népessége volt politikailag a legaktívabb társadalmi csoport. Elgondolkodtató az a tény, hogy nem volt olyan önkormányzati választás a rendszerváltás óta, amelyen az 500 főnél kisebb népességszámú falvakban legalább 70%-ot ne haladta volna meg a részvételi arány. Mellesleg ez a tény akkor válik igazán érdekessé, ha azt is hozzá tesszük, hogy ezekben a településekben, a legtöbb esetben csak egy jelölt indult a polgármesteri székért, magyarul nem volt igazán tétje a voksolásnak,⁹ mivel érvényességi küszöb sincs. A községi jogállású települések választási aktivitása fordítottan arányos a település népességszámával. A kisebb községekben fontosabbnak tartják az önkormányzati választást, mint a népesebbekben, de még a nagyobb községek lakói is aktívabbak, mint a városi választópolgár.

Töprengésre adhat tehát okot az, hogy milyen társadalom jellemzi azokat a településeket, melynek lakóit csak a nagypolitika kérdései hozzák lázba, és meglehetősen érdektelenül szemlélik szűkebb pátriájukban történő társadalmi eseményeket (pl. megyei jogú városok). Ugyan így érdekes kutatási téma az is, hogy mivel magyarázható a községek viszonylagos érdektelensége a nagypolitikai csatározásokkal szemben, és miért tulajdonítanak nagyobb jelentőséget a helyi hatalmi kérdéseknek. Nem szabad ugyan akkor megfeledkezni azokról a kisközösségekről (aprófalvak) sem, akik viszont minden politikai kérdésben aktív szerepet vállalnak, legyen szó országgyűlési, vagy önkormányzati választásról.

A választási aktivitás szempontjából a településméretnek, a település jogállásának, mint azt láthattuk, komoly különbségtevő hatása van. Ez megmutatkozik települési szintű vizsgálatokban is, de számos más olyan területi jellegzetesség is szembe tűnik, amely nem magyarázható csupán a településcsoportok méretbeli, jogállásbeli különbségeivel.

1. térképi ábra. Választási aktivitás az országgyűlési választásokon 1990–2010.
(Forrás: az Országos Választási Iroda adataiból számolta Bódi Mátyás)

Ha a választási aktivitás mértékét települési szinten, mindegyik választási évben megvizsgáljuk, akkor láthatjuk, hogy vannak olyan településcsoportok, amelyek mindegyik választási évben magas, illetve alacsony részvételt produkáltak. Különösen a 2002. és a 2006. évi országgyűlési választás alkalmával különültek el élesebben az aktív és kevésbé aktív területek. A politikailag magasabb aktivitással jellemezhető területek lehatárolásához egy összevont térképi ábrát készítettünk. Azt vizsgáltuk, melyek azok a települések, amelyek meghaladták az adott választásra jellemző átlagot, és melyek voltak az ettől elmaradók. Egy egyszerű pontoszós módszert alkalmazva¹⁰ az 1. számú térképi ábrán látható eredményt kaptuk. Egy Délnyugat-Északkelet tengelytől, mely durván Nagykanizsától Sátoraljaújhelyig húzódik, válnak el Magyarország települései a választási aktivitás tekintetében. A durva általánosítás mögött természetesen jelentős kivételek, szigetszerűen elkülönülő településcsoportok bújnak meg.

1. sz. tábla. Az országgyűlési választások (1990–2010) részvételi arányai

	1990	1994	1998	2002	2006	2010
Budapest	71,11	74,25	63,63	77,52	74,55	69,74
megyei j. vár.	67,54	71,11	59,18	73,4	70,14	65,61
városok *	63,63	68,66	54,63	69,3	66,82	63,37
városok 10 ezer fölött	63,92	69,07	55,36	70,31	67,77	64,19
városok 10 ezer alatt	61,54	66,65	51,84	66,21	64,11	61,36
községek**	61,55	65,22	52,05	66,28	64,11	61,71
községek 10 ezer fölött	60,99	67,51	56,74	67,26	71,45	69,38
községek 3000–9999	59,39	63,37	49,42	65,19	63,33	61,92
községek 1000–2999	60,8	64,51	50,82	65,38	63,25	60,79
községek 500–999	65,31	67,77	55,6	68,23	65,53	62,03
községek 500 alatt	70,4	71,9	61,76	71,89	67,73	64,14
Magyarország	64,99	68,92	56,26	70,53	67,83	64,36

Forrás: az OVI adataiból számította Bódi Mátyás

* Budapest és a megyei jogú városok nélkül

** jogállás szerint az összes község (a települések állandó népességére vonatkozó adatok forrása: TeIR.Vati.hu (T-Star; 2007)

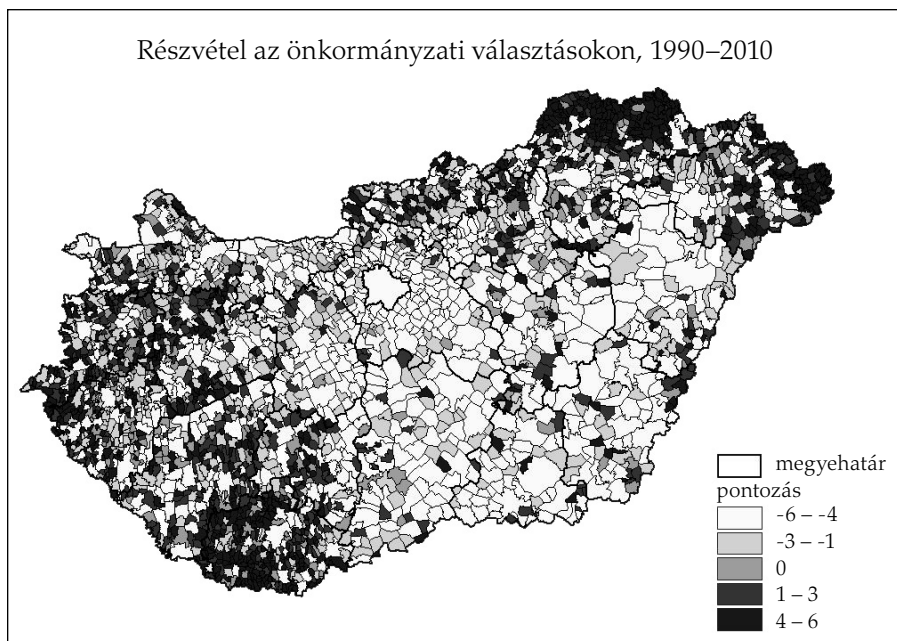
Kirajzolódnak azok a településhalmazok, amelyek az aprófalvak csoportjába tartoznak. Ezek többnyire periférikus földrajzi helyzetű falvak, dél-Baranyában, a Cserehátban, a Zempléni hegység központi részein, illetve a Szatmárisíkság magyarországi részén. Ezzel együtt a nagyvárosok, megyeszékhelyek magas aktivitása is megfigyelhető a térképen az említett délnyugat-északkeleti tengelytől északra elterülő országrészben.

Kirajzolódnak olyan vidékek is, melyek magas választási aktivitása már nem a településmérettel hozhatók összefüggésbe. Ilyen például Nyugat-Magyarország, mely élesen elválik magas aktivitásával az ország többi részétől.¹¹ Hasonlóan magas aktivitással jellemezhető a főváros és annak tágabb városi (agglomerációs) tere, különös tekintettel a fejlettebb északi, észak-nyugati agglomerációs gyűrűre. Különösen gondolatébresztő és talán kevésbé kutatott a Balaton környékének éles kontúrja, amely mentén egy újabb „aktív zóna” rajzoldódik ki. A meglehetősen idős korszerkezetű, magyar „sun-belt” övezet szinte szabályszerűen hozzásimul a „magyar-tengerhez”.

A fent taglalt jelenség ellenpárjaként jelentkezik a nagypolitikával szembeni nagyfokú érdektelenség a halványan jelölt területeken, melyek összefüggően kirajzolják az Alföldet. Természetesen itt is találunk kisebb, aktív szigeteket, mint mondjuk a Viharsarok. Kevésbé éles elkülönüléssel, de hasonló jelenség tapasztalható a Dél-Dunántúlon is, azzal a különbséggel, hogy ott a nagyobb városok körül (Kaposvár, Pécs, Szekszárd, Dombóvár) egy politikailag aktívabb,

szigetszerűen kirajzolódó településcsoport is megfigyelhető, míg az Alföld esetében egy tág, a nagypolitika felé minimális érdeklődést kifejtő országrész rajzolódik ki.

Az önkormányzati választások tekintetében is elvégeztünk a fent taglalt vizsgálatot, ugyan azzal a módszertannal.

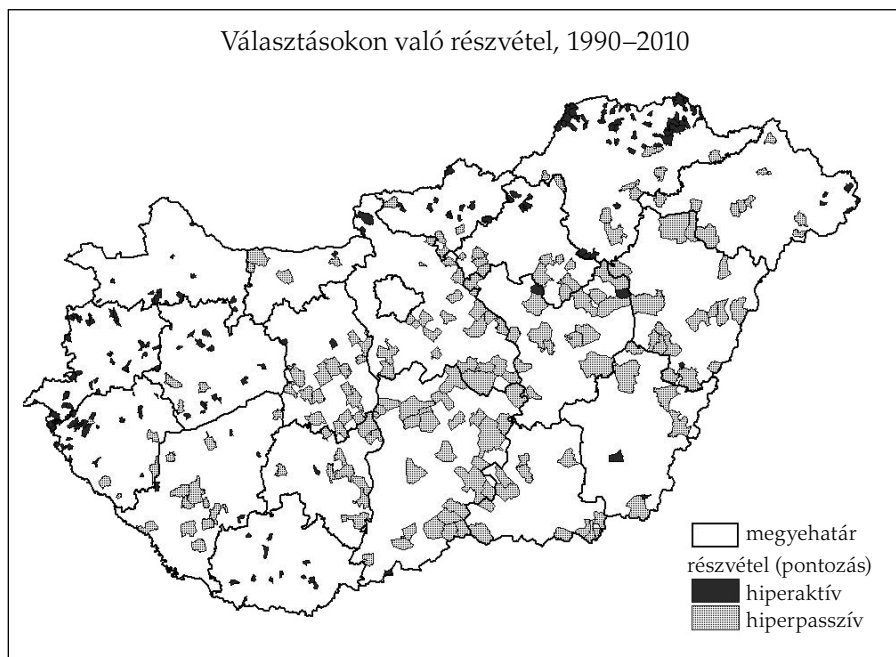
2. térképi ábra. Választási aktivitás az önkormányzati választásokon 1990–2010.

(Forrás: az OVI adataiból számolta Bódi Mátyás)

Az önkormányzati választásokon való részvétel területisége, sokkal inkább azt sejteti, hogy a település népességszámának van meghatározó szerepe. Az előzőnél egységesebb tömbökben mutatkoznak hazánk aprófalvas vidékei, mint a magas aktivitással jellemezhető vidékek. Az Alföld ebben az esetben is egy hatalmas, mint egy országrésznyi nagyságrenddel bíró passzív politikai magatartású terület. Az önkormányzati választások esetében ehhez csatlakozik Budapest és agglomerációja, a maga meglehetősen stabil érdektelenségével, amit a helyi politika iránt mutat.

A magas aktivitású területek tehát egységes tömbökként jelennek meg az ország földrajzi periferáin. Abaúj és Zemplén északi része, valamint Dél-Ba-
ranya, az Ormánsággal összefüggően mutatja, hol találhatóak ezek a települések. Szintén kimagasló aktivitással jellemezhető hazánk legkeletibb kiszögellése, a már említett Szatmári-síkság. Kevésbé összefüggően, de említést érdemelnek a nyugati országrész kistalvainak magas részvételű szigetei.

3. sz. térképi ábra. Hiperpasszív, átlagos és hiperaktív települések a 1990–2010 közötti önkormányzati és parlamentiválasztásokon való részvétel alapján (Számolta az Országos Választási Iroda adataiból Bódi Mátyás)

Megvizsgáltuk, hogy melyek azok a településcsoportok, vidékek, ahol mindkét választás (országgyűlési, önkormányzati) alkalmával magas, illetve alacsony részvétel volt tapasztalható. A két választás összevetéséből kerültek ki hazánk „hiperaktív”, illetve „hiperpasszív” települései. A „hiperaktívak” esetében minden választást fokozott aktivitás kísérte, legyen az önkormányzati vagy országgyűlési. Jellemzően aprófalvak tucatjai jelentek meg az ország vidékies térségeiben, s különösen Borsod-Abaúj-Zemplén megyében kisebb halmozatokba rendeződve csoportosulnak. Ezzel szemben azon településekből, amelyekben minden választás esetében alacsonyabb volt a részvétel, mint az adott választási évre jellemző átlag, már jóval többet találtunk. A fenti két másik ábrából kiindulva talán nem meglepő, hogy ezek döntő többsége az Alföld vidékére koncentrálódik. Az Alföldön belül is szembeötlő Bács-Kiskun, Jász-Nagykun-Szolnok megyék és Pest megye déli, dél-keleti részének „hiperpasszivitása”, mind a tíz választási eseményen.

A választási aktivitás kapcsán, a fenti tényezőkből, arra következtetünk, hogy amint létezik társadalmi-gazdasági különbség, úgy létezik politikai magatar-

tásformának is mérhető jellemzője a térben. Ezek a területi jellegzetességek, valamint a választási részvétel vonatkozásában egyveretű településcsoportok megléte felveti a kérdést, hogy vajon milyen más társadalmi jelenség határozza meg az ott élők választási viselkedését? Milyen társadalmi gazdasági jellemzőkkel írhatjuk le azokat a településeket, amelyek lakópolgára érdektelenül szemléli a nagypolitika folyamatait, de a helyi hatalmat szavazataival támogatja (lásd községek jelentős részét)? Még izgalmasabb, hogy milyen ismérvekkel jellemezhetők azok a települések, amelyeknek a lakópolgárai a mellett, hogy lemondanak az országos szintű politika befolyásolásáról, még a helyi hatalomba sem kívánnak beleszólni (Alföld). Milyen lehet az a helyi társadalom (nagyvárosok, főváros), ahol nagyobb arányban jelennek meg az urnák előtt, ha a parlamenti összetétel a tét, de városuk (kerületük) jövője már nem izgatja ennyire őket, legalábbis választáspolitikai értelemben közömbösek.

Ez a kettősség jellemzi tehát a részvételi arány vonatkozásában hazánk társadalmát, amely kirajzolja a hagyományos város–vidék megosztottságot is. Az alábbiakban arra vállalkozunk, hogy megtudjuk, legalábbis közelebb kerüljünk annak megismeréséhez, hogy mely társadalmi tények indukálják ezt a világos eltérést, ezt a kétosztatúságot, amely Magyarország társadalmát jellemzi.¹²

A TÖRTÉNELEMNEK NINCS VÉGE

Az alacsony választási részvételi hajlam okai (társadalomtörténeti közelítés)

Az 1990-es évek előtti politikai korszak alapvető legitimitási forrása a magánélet örömeire és annak részleges autonómiájára épülő fogyasztás volt. A Társadalomtudományi Intézet a korai 80-as években, az akkor regnáló állampárt számára készített egy felmérést, amelyben arra keresték a választ: a „dolgozók” lojálisak-e a szocializmushoz, s ha igen, akkor elsődlegesen miért hűek a rendszerhez. A kutatás kimutatta, az ország többsége a fogyasztás révén kötődik a politikai rendszerhez, tehát a weberi értelemben vett legitim érvényesség kritériumainak csak egyik elemét lehetett kimutatni az 1990 előtti társadalomban.

A *tradicionális* patriotizmus legitimitása – amely azon elven alapul, hogy „mindig így volt” – akkor nem működhetett, mert a rendszer lényegéből fakadóan a múlt lebontását tűzte ki célul. Az *indulati töltésű hit* legitimitása, amely újólag kinyilatkoztatott és példaszerű, nem lehetett, mert a szocializmusban hamar átlátható lett az egalitáriánus hitkövetők számára is, hogy „...vannak, akik egyenlőbbek”. Az *értékracionális* hit alapján fenntartott legitimitás, amelynek legtisztább típusa a természetjog, nem lehetett, mert épp annak alapintézményeit vágta vissza a szocialista rendet építeni akaró politika. A *legalitáson* nyugvó rend létezett, amelyet a résztvevők legitimnek tekintenek, annak alap-

ján, hogy az érdekeltek megegyeznek, vagy egyszerűen kényszer hatására azt elfogadják (Weber, 1987: 63.). A szocialista korszaknak csupán a legalitáson nyugvó legitim rend érvényessége volt kimutatható, de a legitimitás alapját biztosító jóléti rendszer (nyugdíjak, ingyenes egészségügy, teljes foglalkoztatás) rendkívül törekeny gazdasági alapokra épült.

A modern és úgynevezett stabil demokráciával rendelkező társadalmak, nemzetek tartósan nem létezhetnek *tradicionális kötöttségek, kötődések és érték-racionális hit* nélkül, mivel hosszú távon ez tartotta össze a régi közösségeket, és ez stabilizálja a modern államokat is (Lipset, 1995: 81.).

A legitim uralom először indulati töltésű (a természetjog rendjét feldúló) hitre épülhetett (a 40-es évek végéig), majd a politika az érvényességének alapját kényszerrel jelölte ki (a 63-as amnesztiáig), amely a 70-es évektől fokozatosan átcsúszik az érdekeltek megegyezésén nyugvó legitim rend felé, amelynek centrumába a relatív jólét került.

A szocialista kor előtti államrend értékelvű hiten nyugvó legitim rendje az egyház, az iskola és a család életvilágára és intézményeire épült. A szocialista rend nyíltan, később burkoltan a korábbi intézmények megszüntetésére, illetve „forradalmi” átváltoztatására, átlényegítésére tett kísérletet. A teljes sikeréhez nagyon jól tudta, hogy a munkáját „a klerikális és a reakciós” vidékkel kell kezdenie. A szocializmus a helyi tradicionális rend alapvető intézményeit iktatta ki a falvak, a kisvárosok életéből. A korábbi legitim államot megtestesítő jegyzőt, az egyházat képviselő papot és tiszteletest, a nevelést biztosító tanítót, s végül a szabad individumot jelentő gazdát (kulákot). A korábbi hatalom legitimitását biztosító intézmények lebontása után a helyi közösségek szétesése és szétbontása következett be, amelynek betetőzése a 70-es évekre tehető, amikor a helyi tanácsokat és térszeket felső utasításra összevonták.

A szocializmus egy új társadalmat teremtett, amelynek nem voltak gyökerei, de regnálása elég volt ahhoz, hogy az azt megelőző korhoz a rendszerváltók már nem tudtak visszatérni. A szocialista rend, a korábbi államrend felbontója elbukott, de maga mögött hagyta fizikai létezésének lábnyomát a széteső szocialista nagyvállalatokat, a panelnegyedeket, a szétdúlt városmagokat (Miskolc), elfelejtett kisvárosokat (Balassagyarmat, Esztergom, Sátoraljaújhely, Abaújszántó) és elnéptelenedett, elöregedett falvak százait. A politikai, majd a gazdasági kényszer okozta migráció következtében a helyi közösségek integrációja megsérült, átformálódott, esetenként szétesett (tanya- és faluközpontok) (Enyedi, 1980; Andorka, 1979). A fizikai tények önmagukban mindig könnyebben orvosolható elmei egy kornak, a szocialista korszak káros hagyatéka ettől sokkal, de sokkal maradandóbb nyomot hagyott a társadalom mélyebb szövetében, annak lelki összetevőiben.

A kelet-közép-európai térség majd’ mindegyik államának sikerült lezárnia történelmét. Csehszlovákia kettévált, a két ország történelmileg rövid közös

útját befejezte, a csehek és a szlovákok társadalmilag, gazdaságilag és politikailag két úton haladnak tovább. Prága lényegében ekkor nyerte el függetlenségét Kelettől és erőteljesebben nyugatosodhatott, megtalálva ezzel önön ezeréves államiségának gyökereit.

Lengyelország hosszú függetlenségi harcát befejezhette és integer módon az európai integráció egyik legfüggetlenebb államává fejlődött, járva a maga útját, többször módosítva választási és igazgatási rendszerét, ezzel lezárva a Wojciech Jaruzelski–Lech Wałęsa-korszakot. Lengyelország a kerekasztal-tárgyalások kompromisszumaira építve 1992-ben egy úgynevezett „kis alkotmányt” fogadott el, amely 1997-ig volt csak életben, mivel a lengyelek új alkotmányt hoztak, amelyet népszavazással szentesítettek, s ezzel lényegében lezárták a történelmüket (Szokolay–Tálas, 2002).

Horvátország véres háborúban született meg, határainak épségét csak így tudta megőrizni. Az első alkotmányát és ezzel összefüggésben választási rendszerét nyugati (francia) mintából adaptálta, majd a függetlenséget megtestesítő államfő Franjo Tudjman halála után, a horvátok egy saját politikai fejlődésükből kierekt alkotmányt, választási rendszert és igazgatást, s lényegében egy új-régi állam kereteit teremtték meg.

A világ Magyarország körül sokat változott, föderációk bomlottak fel, új állami berendezkedések fejlődtek ki több felvonásban, s ezzel összefüggésben az állam és állampolgárok viszonyrendszere kierelelődött. A történelem lezártult Kelet-Közép-Európa régiójában, kivéve Magyarországot, ahol a történelem nem ért végett, mert a 1989-es kompromisszumokon félve ült a változtatni nem tudó, változást elviselni nem képes politikai elit.

A demokrácia a vidéki Magyarországon lényegében csak annyit nyitott meg a vidék helyi társadalmak számára, hogy ezek után a „lakosság” elmehtett szavazni azokra a pártokra, illetve pártok képviselőire, akiket az országos pártpolitika föléje rendelt. A vidéki társadalmak érektelensége megmutatkozott a távolmaradó tömegekben, akik nem mentek el az országgyűlési választásokra, még akkor sem, amikor az országos részvételi átlag már-már az európai (EU15) átlagot alulról megközelítette.

Az érektelenség okaként, az elemzők gyakran a „csendes kampányokat” nevezték meg, mint ha a választási harcok hevéssége lenne az egyetlen tényezője a választási részvételnek. A politika, a szociológia nem csak kampányok technikáiban és azok kiterjedtségben keresi az okát a választási részvételnek, hiszen választói aktivitásnak számos oka és összetevője van a politikán kívüli világban.

Alább arra keressük a választ, lehet-e ismérve a választásokon való részvételi hajlandóság egy társadalomnak, különösen egy földrajzilag is körülhatárolható lokalitásnak, azaz helyi társadalomnak? A választói magatartás lé-

nyegében összefügg számos társadalmi tényezővel, vallásosság, nem, kor jövedelem, iskolázottság, stb. (Mészáros–Szakadát, 1998) és mindezek mellett kifejezi az adott kor politikához és társadalomhoz fűződő viszonyát (amennyiben a választás intézménye nyitott rendszerű (közvetlen és nem kizáró), szabadakaratton alapszik, azaz nem kötelező. Az alábbiakban röviden áttekintjük a választási aktivitást vélhetően befolyásoló szociopolitikai tényezőket.

Az egyik összetevő a „civic duty” (Milbrath, 1981: 201.), azaz *polgári kötelesség*, amely abból az archaikus demokratikus kultúrából ered, amelyet a modernkor óta az ókori görög demokratikus hagyományokból eredeztetünk. *Arisztotelész* a *Politikában* a legférfiasabb (most úgy mondanánk legemberibb) foglalatosságnak a közügyekkel való törődést tartotta, amelynek homlokterében a közjó szolgálata állott, legalább is abban a törékeny egyensúlyi helyzetben, amelyet politeiának hívtak a görögök. A klasszikus görög kultúra szintetizálója tizenkét politikai rendszer egyik alfajában, a kormányzás kiválasztó rendszer középpontjába a választást állította, pontosabban arra a kérdésre kereste a választ elsősorban, kik töltik be a hivatalokat, másodsorban kik közül, harmadrészt miképpen?

Az Egyesült Államokban a mai napig a hivatalok jelentős részét választás útján töltik be, ennek okán a hivatal vezetőinek megválasztása a közügyek iránti legmélyebb polgári kötelesség és igen nagy szégyen ettől távol maradni; a presbitérium, az iskolaszék, a tűzoltóparancsnok, a serif megválasztása ennek megfelelően a demokrácia alapintézménye.

A görögök a hivatalt viselők kiválasztására számos elvet ismertek és módszert gyakoroltak, az egyik elv – amely egy értékskálán az egyik véglet lehetett –, amikor kevesek közül az egész, vagy az egész közül kevesek választhatnak, akkor azt oligarchiának hívták, a másik elv szerinti kiválasztást – amelyben az egész polgárság köréből, vagy annak részéből valamennyien választhatnak (vagy sorsoltak) – politeiának nevezték (*Arisztotelész*, 1984: 207.). Azokat, akik a kiválasztásban résztvettek, politikusoknak, azaz közügyeket gyakorlóknak hívták, s mindazokat, akik a politikus életet nem gyakorolták, mert anynyira csak önmagukra vonatkoztattak, hogy más emberek élete és a társadalom egésze nem érdekelte őket, a közönyösöket idiótáknak nevezték. (Rorh, 2001: 66.).

A politikatudomány a választási részvételt befolyásoló tényezők között említi a *cselekvő hazafiság* tényezőjét: „patriotic acts” (Powell, 1986; Milbrath, 1968). A magas részvétel különösen olyan országokban kiugró, amelyek függetlenségüket nem rég szerezték meg, vagy korábban sok áldozatot hoztak annak megőrzéséért. Jó példa erre a háborút megszenvedett Nyugat-Európa országai, ahol az 1950-es években ötből négy polgár elment szavazni (Borg, 1995: 441.).

Az európai országok sorában a háború utáni évek választási szokásaira erőteljesen hatott az a tény is, hogy két népes országban (Olaszország, Franciaország) ekkor kaptak szavazati jogot a nők. A háborútól időben távolodva, a jólét és biztonság évtizedeiben a választási aktivitás erőteljesen mérséklődött, a welfar state rendszere mintha elaltatta volna a politikát, a hatvanas évek lázadó világa is elidegenítette a fiatalokat az öröklött szabadságtól? A választási részvétel 75%-ra mérséklődött, a választási aktivitás a 80-as évek végére tovább csökkent, különösen erőteljes volt a visszaesés a németeknél (77,8%) és a franciáknál (65,7%).

A nemzetközi politológia természetesen nem hagyja figyelmen kívül az egyik talán legfontosabb faktort: *a politikára való hatás, befolyásolás* célját sem (Verba, Nie, Kim, 1978), hiszen mi végre is mennénk el szavazni, ha nem azért, hogy politizáljunk. Ezen a pontos érdemes arról is megemlékezni, milyen erővel befolyásolhatják a választók a megválasztottak, illetve a jelöltek hivatali esélyét. Az európai választók ebből a szempontból racionálisak és következetesek, hiszen hasonlatosan az Egyesült Államokban élőkhez, a helyi ügyek, s az ebben megnyilvánuló választás mindig nagyobb közérdeklődést vált ki, mint a regionális és állami szintű politika és különösen megelőzi az Európai Unió (vagy szövetségi) ügyeket érintő választási részvételt. A magyar választó (hasonlóan Kelet-Európa választóihoz) furcsa módon a helyi ügyekben restebb, azaz helyi érdekekben kevesebben mennek el szavazni, mint az országos ügyekben, ott, ahol a befolyás mértéke a kormányzásra nagyobb. Teszi ezt annak ellenére, hogy a parlamenti választáson voksa jóval kisebb súllyal nyom a latba, mint helyben, ahol egy kisvárosi mandátumot párszáz szavazatból meg lehet nyerni, ellentétben egy parlamenti mandátummal, ahol ennek lényegesen többszöröse kell, azaz a kormányzat befolyásoló ereje is annyival tér el a helyi érdek javára. Nem beszélve arról a tényezőről, hogy a helyi mandátumot kapott szereplőt, illetve annak politikáját közvetlenebbül lehet megfigyelni és számon kérni. A helyi önkormányzati választásokon a legmagasabb részvétel eddig nem haladta meg a legalacsonyabb országgyűlési választási részvétel arányát.

A magyarázatok sokszor abban merültek ki, hogy a választók a tavaszi parlamenti választásokon kifáradtak és ősze már a politikától csömörlötten nem mennek el szavazni. Az okok minden bizonnyal ettől mélyebbek és többretekűek. Induljunk ki abból a sejtésből, hogy a választási aktivitást – legyen az helyi vagy országos szintű – alapvetően három dolog determinálja:

- először *a hazafiság, a lokálpatriotizmus és a függetlenség élménye*, ez különösen egy függetlenségét megszerző, felszabadult ország lakóinak komoly szavazást aktiváló tényező,

- másodsorban *a polgári kötelességtudat*, amely a cselekvő politika klasszikus eleme, amely az urnákhoz viszi a kötelességtudó polgárokat,
- harmadik sorban *a kormányzást befolyásoló szándék, hit*, amely a nyugati demokráciákban racionálisan – a nagyobb esélyhányados mellett – a helyi hatalombefolyásolásra inkább ösztönöz, mint az állami és/vagy szövetségi/uniós ügyeket érintő politika befolyásolására.

A függetlenedett Szlovéniában az első parlamenti választáson a választásra jogosultak 85,6%-a jelent meg, Litvániában ez az arány 71,7%, a Cseh Köztársaságban 76,4%, s Bulgáriában 83,9% volt. Szlovákiában az első két parlamenti választáson 1994-ben és 1998-ban a részvételi arány 75,6%, majd 84,2% volt. Az egész kelet-közép-európai államcsoporton belül csak a lengyeleknek volt gyengébb a választási aktivitása a magyarokénál. Magyarországon 1990-ben az állampolgárok több mint egyharmada egyáltalán nem élte át a felszabadulás pillanatát?

Az alacsonyabb részvétel magyarázataként felmerült az az érvelés, miszerint Magyarországon, ellentétben a környező keleti tömb országaival, a diktatúra puha változata alakult ki, ebből eredően az első szabad választás nem hozott igazi katarzist (Angelusz–Tardos, 2002, 14.). A diktatúrának nincs kemény vagy puha dimenziója, vagy ismérve, viszont annál inkább leírható annak hatékonysága, vagy épp a politikai rendjének, működésének tartóssága.

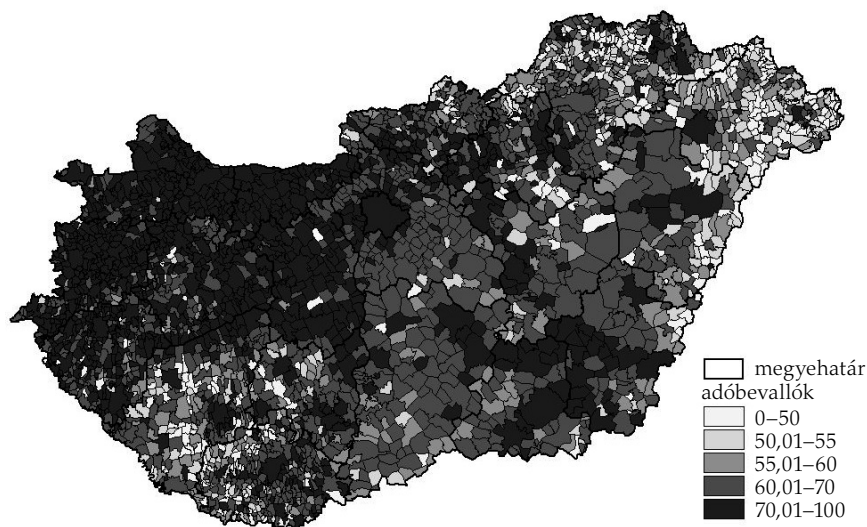
A szocialista jóléti politika eredményeként lassan a legitim rend az erőszakon alapuló rendről átfordult a részvevők elfogadásán nyugvó legitim renddé, amely fokról fokra kitermelte a kettős társadalom életvilágát. A magánélet és közösségi színterek különös Janus-arcú életvilágát, az egyén nem autentikus létezését a társadalom és politika erőterében (Hankiss, 1980). A hatalom eltűrte az egyéni boldogulás érdekében a közösségtől elforduló, társadalom elvárásait épphogy csak mímelő individuális attitűdöt. A társadalom tömegei kerestek és találtak menedéket a magánélet elszigetelt szabadságában, ennek fejében a hatalom a társadalmat elfogadta csendes társnak. Az egyén jelentős túlmunka árán (második gazdaság), tudott többlet jövedelemhez jutni, aminek termelését és fogyasztását a hatalom ugyan korlátok között, de blokk országokhoz képest szabadon engedte (legvidámabb barakk).

A rendszerváltás a régi rend politikai elitjét lényegében nem érintette. A politikai befolyás gazdasági előnyökké transzformálása útjába nem állott semmilyen lényegi erő. A széteső rend és ezzel együtt a széteső gazdaság (vadprivatizáció) felgyorsította a társadalom polarizációját. A társadalmi különbségek térben is kitapinthatókká váltak, különösen a jövedelemképzés vonatkozásában az ország a 90-es évek első felében lényegében három részre szakadt a városias, fejlett Dunántúlra, a fővárosra, Budapestre, és az leszakadt vidékies Északkelet-Magyarországra (Bódi–Mokos–Obádovics, 1999).

A választáskutatás korai szakaszában nem figyeltünk fel a választási magatartás, a gazdaság és a társadalom elemi összetevőire, mert nem ismertük a magyar választót. A választásokat esetenként vizsgáltuk, mivel nem volt elég tapasztalás arra, hogy az egyes eseteket tipizáljuk, vagy a gyakoriságok idő-sorba állítható trendjét megállapítsuk. Amikor lehetővé vált számos választás együttes analízise, tehettünk kísérletet arra, hogy hipotézisek formájában megrajzoljuk a magyar választó típusait a területi- és települési adottságok vonatkozásában (Bódi, 2005), s később kerestük annak társadalmi gazdasági hátterét, a választói magatartás okait a politika napi történései mögött.

Mint korábban, a 1990–2010 közötti választási adatokból szerkesztett térképi ábrákon jól látható. Az országgyűlési választási részvétel az országos átlag alatt maradt az Alföldi településeken és a Balatontól délre eső vidéki tájakon. A „*hazafisági faktor*”, a „*polgári kötelességtudat*” egyedül a Balatontól északra elhelyezkedő megyékben és Budapesten jelentkezett volna? Így szinte általánosítható, hogy a passzív Alföld mellett egy aktívabb Észak-Dunántúl, főváros és Észak-Magyarország képe általánosítható, számolva hat parlamenti választással.

Adóbevallást készítőik aránya az aktív népességhez képest, 2008-ban

4. sz. térképi ábra. Adózók aránya az aktívkorú népességben belül (18–60 év)

Forrás: a VÁTI-TEIR adataiból számolta Bódi Mátyás

A „*kormányzathatás*” mint választási aktivitást meghatározó tényező sem úgy működik, mint a fejlett demokráciákban. A nyugati racionális választóval

ellentétben a magyar választó különösen irracionálisnak tűnik, mivel Magyarországon a helyi ügyeket érintő önkormányzati választásokra ott mennek el nagyobb arányban szavazni, ahol kicsi a versenyhajlam, s ahol igazán nincs tétje a helyi autoritás kiválasztásának (gyakorta csak egy jelölt indul egy mandátumért), de legalább is lényegesen kevesebb az indulók száma a mandátumokra vetítve, mint az országos átlag (Bódi, 2006a: 309–310.).

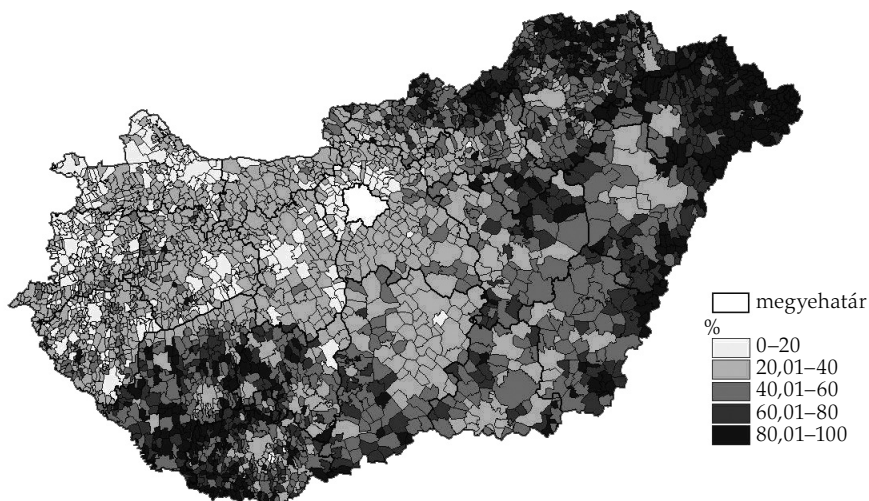
A vidéki helyi társadalmak, különösen a városoktól távol eső nem urbanizált életvilágokban, ahol az adóbevallók aránya az aktív korúakhoz viszonyítva alig érte el az 50 százalékot. A szociális járadékból élők aránya viszont a 40 százalékot meghaladta, vagyis az aktív korú népesség túlnyomó többsége a helyi autoritás jóindulatától függően jutott minimál jövedelemhez; következésképp a helyi hatalomtól függő egzisztenciák tömegéből nem alakulhatott ki a helyi politika kontrollja, összegezve a helyi társadalom nem vált képessé arra, hogy ellenőrizhette a helyi hatalmat (Bódi, 2009).

A helyi társadalom életminősége, illetve a helyi szolgáltatások léte és minősége nagymértékben, vagy teljesen a helyi elit jóindulatától, illetve „felvilágosodottságától” függött. Szociális függőségben éltek azok a falusi társadalmak is, amelyekben az egyéni és a családi élethez szükséges jövedelmet illetve szolgáltatásokat és forrásokat a helyi politika szereplői biztosították segítekkel, közmunkával és más úton a helyben élő aktívkorú népesség többségének (Bódi, 2005).

A helyi autonómiák működését, a helyi önkormányzati választásokat csak az említett társadalmi tényezők figyelembe vételével, valamint a fentebb érintett szociális deficit ismeretében érdemes vizsgálni. A tízezer főnél kisebb lélekszámú településeken, a fenti okok miatt, nem az erős jelölő szervezeti háttér (pártok, civilszervezetek) megléte dominált, hanem elsősorban a potens személyiségek. A községi- és kisvárosi testületekbe ezért kerültek főleg helyi munkaadók (vállalkozók, intézményvezetők), viszonylag nagyobb gazdasági befolyással rendelkező személyek, valamint olyan családok „família páterei”, akik népesebb rokonsággal és kiterjedt másodlagos társadalmi kapcsolatokkal rendelkeztek (ügyeket elintézni tudó kijáró személyek) vagy legalább is ennek hírében álltak (Kovács és Csíte kutatásai).

A vidéki Magyarország többségében a községi önkormányzatok testülete inkább vált a helyi elit exkluzív intézményévé, s lett egy szűkebb patríciusi csoport érdekhordozója, mint a szélesebb helyi társadalom fóruma. Miután a helyi társadalom érdekeinek az artikulációját más szervezet nem tudta felvállalni (érdekhordozó helyi társadalmi szervezetek hiánya a falvakban) ezért a közgyűlések, alkalmanként a polgármesterek, szinte fellebbezhetetlen döntési csúcsai lettek a helyi társadalomnak (Bódi, 2006).

A járadékosok aránya, 2007-ban

5. sz. térképi ábra. A szociális járadékból élők aránya településenként 2007-ben.

Forrás: a VÁTI-TEIR adataiból számolta Bódi Mátyás, Fekete Attila után (Járadékos ráta = korbetöltött és korhatár alatti rokkantnyugdíjasok + megváltozott munkaképességűek + munkanélküliek / adófizetők száma $\times$ 100).

A falvak, különösen a kis lélekszámú falvak nagyobb választási aktivitása nem a közügyekben való nagyobb társadalmi részvételről árulkodik, hanem egyszerűen a falusi szegénység terméke; vidéken egyszerűen azért mennek el többen szavazni, mert nem akarnak „szégyenkezni” a polgármester előtt. A magas választási részvétel nem a kampány eredménye, s nem is a nagyobb választási verseny következménye, hanem egyszerűen igazodás a helyi hatalom elvárásához. A falvakat különösen ott, ahol a járadékos réteg aránya az adózókét 40 százalékban eléri és meghaladja, nagy eséllyel erős helyi oligarchiák irányítják, mivel a helyi hatalomnak nincs alternatívája és kontrollja. Nincs alternatívája, mert többek között nincs helyi intelligencia (csak az elmúlt öt évben több mint félezer iskola szűnt meg és több száz óvoda, s ezzel együtt a tanítók ezrei szakadtak ki a helyi társadalmak szövetéből (Bódi–Fekete, 2008), de értelmiség-kivonás részének tekinthető a körzeti és háziorvosok közügyekből való adminisztratív kizárása, eltiltása), amely a helyi hatalom alternatíváit megláttatná, vagy megszervezné. Nincs helyi társadalmi kontroll, mert nincs, aki ezt helyben életben tartaná, s nincs a helyi önkormányzatoknak középszintű (megyei–járás) feljebbvalója sem, amelyhez lenne apelláta, így legalább közjogilag korlátozhatná a helyi oligarchiákat.

A demokrácia olyan mértékű deficitjét tapasztalhatjuk, amely korábbi korok

függelmi és alárendelt viszonyaira emlékeztetnek, a demokráciadeficittel, a történelmi idők antidemokratikus hagyományait élesztik, illetve tartják fenn. A történelem itt különösen az elszegényedett vidéki Magyarországon nem zárult le.

AZ ALACSONY VÁLASZTÁSI RÉSZVÉTELI HAJLAM OKAI A TÁRSADALMI TÉNYEK OLDALÁRÓL

Amikor a helyi hatalom és az önkormányzati választások első tizenkét évének összefoglalására vállalkoztunk, a választási adatsorok település típusonkénti bontásaiból, a helyi in situ tapasztalatok összegzéséből felállítottuk a *falusi társadalmak demokrácia deficitének* hipotézisét (Bódi, 2006), amelyet azóta meghatározó kézikönyvek hivatkozással használnak (Pálné, 2008) (Enyedi–Pálné, 2008). A tétel, miszerint szociálisan minél kiszolgáltatottabb egy település népessége, az annál inkább aktívabb a helyhatósági választásokon, ellenben relatíve önmagához mérten passzívabb az országos ügyeket érintő választások alkalmával. A tétel igazából nem került kvantitatív módon megerősítésre, bár valamennyi önkormányzati választási évben táblázatokkal alátámasztottuk a kisebb népességű településeken a választási aktivitás magasabb, mint a nagyobb népességű önkormányzatokban. Az alacsonyabb népességszám azonban nem minden esetben jár együtt a szegénységgel, illetve a társadalmi kiszolgáltatottsággal.

2. sz. táblázat. Önkormányzati választások (1990–2010), részvételi arány

	1990	1994	1998	2002	2006	2010
Budapest	42,13	39,33	43,69	52,68	55,89	43,59
megyei jogú város	33,76	31,23	37,64	44,87	48,76	37,87
városok *	44,01	39,58	41,92	47,44	49,84	44,07
városok 10 ezer fölött	36,32	38,11	40,86	46,5	49,52	42,37
városok 10 ezer alatt	50,32	46,41	45,97	50,3	50,62	48,30
községek**	59,34	54,61	53,79	56,92	57,34	56,06
községek 10 ezer fölött	36,76	38,93	40,06	43,24	52,33	42,92
községek 3000-9999	49,76	47,17	46,26	49,78	50,64	48,76
községek 1000-2999	58,55	56,14	54,74	57,13	56,72	56,09
községek 500-999	67,43	64,17	63,04	64,99	64,38	62,66
községek 500 alatt	76,22	71,51	70,59	73,04	71,54	70,83
Magyarország	45,95	43,44	45,66	51,11	53,11	47,12

Forrás: az Országos Választási Iroda adataiból számította Bódi Mátyás

* Budapest és a megyei jogú városok nélkül

** jogállás szerint az összes község

*** a képviselőtestületre leadott szavazatok alapján számolva

A helyi szociális ellátási rendszerek újabb vizsgálatait kapcsán feltártuk a szociális járadékos állapot társadalmi és területi összefüggéseit, s ennek segítségével tudtuk lokalizálni azokat a helyi társadalmakat, amelyekben a szociális járadékosok, tulajdonképpen a segélyezettek pontos számát meghatározhattuk (Bódi, 2009: 19.). A járadékos tömeg – amelynek száma a kilencvenes években közel két millió főre duzzadt fel – az ország főleg azon térségeiben helyezkedik el, ahol a részvétellel az önkormányzati választáson magas, viszont a parlamentin inkább mérsékeltebb. Ezek a statisztikák települési szinten azonban csak az elmúlt években lettek hozzáférhetőek, s ezek az adatok is csak az elmúlt éveket mutatják.

A járadékos index másik komponense az adófizetők száma azonban a 90-es évek elejéig visszakövethető adatforrás, s térbeli elhelyezkedését is jól ismerjük, ezért valamennyi választási évet tesztelni tudtuk. Az adózók (pontosabban adóbevallók) számát településenként és megyénként viszonyítottuk az aktívkorú népességhez. Az országban adófizetők nagyobb arányban a Dunántúl északi megyéiben, Budapesten és enkláveszerűen a nagyvárosokban élnek, ott, ahol az országgyűlési választások alkalmával nagyobb részvételt tudtunk kimutatni. Az adófizetők számának aránya az aktívkorú népességen belül 70 százalék felett volt 2006-ban; Vasban, Győr-Moson-Sopron, Zala, Fejér, Veszprém, Komárom-Esztergom megyékben, és Budapesten, azonban Borsod-Abaúj-Zemplénben, Szabolcs-Szatmár-Beregben és Hajdú-Bihar megyékben 50-60 százalék között volt. A választási aktivitás szempontjából az észak-dunántúli megyék a legaktívabbak az országgyűlési választásokon. A korreláció a parlamenti választások részvételi mutatói és az adófizetők aránya között 0,63 volt.

Amennyiben elfogadjuk azt, hogy az adófizetői magatartás a polgári kötelességtudat része, ebben az esetben a választási részvételt pozitívan befolyásoló tényezőként is elfogadhatjuk a milbrathi polgári kötelesség és választási aktivitás kapcsolatának hipotézisét. Ezt a hipotézist az ország azon földrajzi egységeiben tudtuk igazolni, ahol a rendszerváltás után létrejött új gazdasági rendszer tartósan nem csökkentette a foglalkoztatást, azaz a munkanélküliség alacsony maradt a kritikus 90-es években is, tehát minden bizonnyal a Dunántúl nyugati és északi megyéiben, illetve Budapesten és azt körül ölelő agglomerációban (Bódi–Obádovics, 2000). Az adófizetők száma, és a jövedelemátlag mellett számításba kell venni a jövedelmi differenciákat is. A 90-es évek végén kimutattuk, hogy az alacsonyabb jövedelemátlaggal bíró régiókban és térségekben (Észak-Alföld régió, és Észak-Magyarország) az alacsony jövedelmi átlagok nagyobb jövedelem polarizációt fednek le, mint a magas jövedelmi átlagot mutató északnyugat-dunántúli megyék (Bódi–Mokos–Obádovics, 1999). A fentiekből valószínűsíthető, hogy a parlamenti választásokon a nagyobb részvételt a települési jövedelem átlag mellett az adózók magas aránya és a jövedelemelosztás szempontjából kevésbé polarizált településeken találjuk, különösen ott, ahol a fő jövedelemforrás a foglalkozásból szerzett bér, illetve bérjellegű legális kereset.

3. sz. tábla. Az országos átlag (személyi jövedelem/fő) 60%-át el nem érő települések választási részvételi adatai (%)

Választások	1994	1998	2002	2006	2010*
Személyi jövedelem országos átlag/fő 60%-át el nem ért települések					
Országgyűlési	63,71	48,7	63,59	61,85	60,13
Önkormányzati	49,78	53,65	56,84	56,76	50,86
Magyarország összesen					
Országgyűlési	68,92	56,26	70,53	67,9	64,36
Önkormányzati	43,44	45,66	51,11	53,11	47,12

Forrás: az OVI és VÁTI-TEIR adataiból számította Bódi Mátyás

* 2008-as APEH adatokkal számolva

Öt választási év adóstatistikáját összevetettük az azonos évek országgyűlési és önkormányzati választásainak részvételi adataival, külön kiemelve azon településeket, ahol az egy főre jutó személyi jövedelemadó nem érte el az országos átlag 60 százalékát. Valamennyi választási évben – az országgyűlési választásokat figyelembe véve – az alacsony átlagjövedelmet elérő településeken a részvétel az országos átlag alatt volt 4-8%-kal. Az önkormányzati választásoknál az irány teljesen megfordult, mivel a helyi választások esetében az országos átlag felett voltak 4-8%-kal. Az önkormányzatok száma – amelyekben az egy főre jutó jövedelem 60 százalék alatt volt minden megfigyelt évben – elérte a kétezret, s ezekben minden választási évben közel két és fél millió lakópolgár élt. A fentiekből kikövetkeztethető parlamenti választási hajlandóság a megyék között összefügg az adózók számának arányával, a helyi települési önkormányzatok esetében pedig az alacsony jövedelműek magas számaránya az önkormányzati választások részvételi arányával hozható kapcsolatba.

Módosítani kell korábbi kijelentésünket; *a magyar választó – mint minden más ország választója – racionális társadalmi cselekvő*. Mint kimutattuk a magasabb állami szintű adózási aktivitás nagyobb választási hajlandósággal jár együtt a parlamenti választásokat illetően, a nagyobb társadalmi kiszolgáltatottság pedig nagyobb helyi aktivitást gerjeszt a helyhatóságok vonatkozásában. Minden bizonnyal az első esetben a racionális attitűd a nagypolitika irányában a modern államok polgárainak sajátja, a második esetben a helyi politika vonatkozásában viszont egy premodern társadalmi jelenséggel állunk szemben, amelyet az önkormányzatiságnak egy félrecsúszott rendszere, valamint a fejlődésében hibás útra terelt vidéki életvilág termelt újjá, illetve tartósított a régmúltból, ahol a történelem nem vált múlttá.

JEGYZETEK

- ¹ Jelen munka az NKTH támogatásával valósulhatott meg az MTA PTI kutatóműhelyében az INNOTARS2008-program keretében, amelynek vezető kutatói: Csatári Bálint MTA RKK, Vigvári András ÁSZ, Fekete Attila MTA PTI.
- ² Azok a kutatók, akik a hazai választásokat – elsősorban annak területiségét – próbálják megragadni, egyetértenek azzal, hogy az 1920-as választás volt az első, amely a mai magyar földrajzi térben játszódott le, így ezt tekintik minden hasonló témájú kutatás kezdetének. Azonban a választási rendszer a két világháború között még jelentősen eltért a maitól, főleg ami a szavazás titkosságát illeti. A rövid koalíciós évek (1945–1947) két választása közül az első (1945) megközelítette ugyan a nyugati demokratikus normákat, de itt is csak erős fenntartásokkal beszélhetünk valódi demokratikus voksolásról (Hubai, 2002).
- ³ Például: Kenneth C. MARTIS–KOVÁCS Dezső–KOVÁCS Zoltán–PÉTER Sándor: The Geography of the 1990 Hungarian Parliamentary Elections. *Political Geography*, 1992/3., 283–305.
KOVÁCS Zoltán–Alan DINGSDALE: Whither East-European democracies? The geography of the 1994 Hungarian parliamentary election. *Political Geography*, 1998/ 4., 437–458., (Hajdú, 2006).
- ⁴ Például: Kovács Zoltán: Voksok a térben. A magyar parlamenti választások földrajzi jellemzői. In: A magyar parlamenti választások földrajzi jellemzői. In: *Parlamenti választások 1998. Politikai szociológiai körkép*. MTA PTI – Századvég Alapítvány, szerk.: Böhm, Gazsó, Stumpf, Szoboszlai, Bp., 2000.
- ⁵ Kiemelendő Csatári Bálint földrajzi szempontú megközelítése: Bács-Kiskun megye választásföldrajzi vázlata. In: *Parlamenti választások 2002. Politikai szociológiai körkép*. MTA PTI–Századvég Kiadó, szerk.: Böhm, Gazsó, Stumpf, Szoboszlai, Bp., 2003., 262–274.
- ⁶ *Választási geográfia a 2006. évi parlamenti választásokon. Magyarország politikai évkönyve 2006-ról*. Szerk.: Sándor Péter, Vass László, Tolnai Ágnes. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Közhazsnú Alapítvány, Bp., 2007., 931–963.
- ⁷ A település „méret-”, illetve népességszám/állandó népesség számot vettük figyelembe a VÁTI-TEIR éves adatsorok felhasználásával. A publikált adatok több más adattal együtt kerültek feldolgozásra az INNOTARS2008-kutatás keretében, ezért a település típusok meghatározásánál nem a választói névjegyzéket vettük alapul, hanem azt az adatbázist, amelyből az adózók száma, jövedelemmértéke, a segélyezettek száma, stb. adatokat is kinyertük (KSH, T-STAR).
- ⁸ Az a megállapítás teljes mértékben csak az 1998. évi önkormányzati választásra igaz. 2006-ben és 2002-ben is csak Budapesten volt magasabb a részvétel az országos átlagtól, míg az összes többi vizsgált városi településkategóriák elmaradtak attól. 1994-ben pedig csak a kisvárosok (10 ezer főnél kisebb) lakói mentek el az átlagot meghaladó mértékben szavazni a városi jogállású települések közül.
- ⁹ Az önkormányzati választás esetében, a részvételi arányt a polgármesterjelöltekre leadott szavazatok alapján számoltuk 1994–2010 között. A 1990-es választási törvény szerint a polgármestereket 5000 fő feletti településen nem közvetlenül választhatták a szavazók, ezért a választási részvételi aktivitást 1990-ben a testületekre leadott szavazatok alapján számoltuk.
- ¹⁰ Ha egy település meghaladta az adott választásra jellemző átlagot, akkor +1 pontot kapott, ha elmaradt attól, akkor –1 pontot. Mindegyik évre megállapítottunk egy átlagosnak nevezhető

szűk sávot is, amely az adatsor 5 egyenlő részre való bontásával a középső sávot jelentette. Az ide tartozó települések 0 pontot kaptak. A hat parlamenti választást összegezve kaptak a települések egy aggregált pontértéket, mellyel a választási aktivitásukat kívántuk jellemezni. Különösen a szélső értékekre hívnám fel a figyelmet, melyek alapján élesen elválnak hazánk települései.

- ¹¹ Az 1990-es parlamenti választások óta folyamatosan jellemző Észak-Dunántúl, Budapest és agglomerációjának magas voksolási hajlandósága.
- ¹² Kutatásunk első kísérletében, amellyel a többváltozós térlehatárolást kívánjuk előkészíteni.

IRODALOM

- Andorka Rudolf (1979): *A magyar községek társadalmának átalakulása*. Magvető Kiadó, Budapest.
- Angelusz Róbert–Tardos Róbert (2002): *Választási részvétel*. KSH, Budapest.
- Angelusz Róbert–Tardos Róbert (2004): *Miért mennek el mégis? Választási részvétel, kapcsolathálózatok, társadalmi integráció*. Századvég, Budapest.
- Arisztotelész (1984): *Politika*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Benkő Péter (2008): *Magyarország regionális politikai földrajza*. Deák, Budapest.
- Bódi Ferenc–Obádovics Csilla–Mokos Béla (1999): Adózás, jövedelemkülönbségek Magyarországon. *Területi Statisztika*, (39. évfolyam) 2. szám, 131–147.
- Bódi Ferenc–Obádovics Csilla (2000): Munkanélküliség a vidéki Magyarországon. *Területi Statisztika*, (40. évfolyam) 1. szám, 55–68.
- Bódi Ferenc (2005): A falusi önkormányzatok demokrácia deficitje. *A Falu*, XX. évf. (Ősz).
- Bódi Ferenc (2006): A falusi önkormányzatok újraéledése és demokráciadeficitje. In: (szerk. Böhm Antal) *A helyi hatalom és önkormányzati választások Magyarországon (1990–2002)*. MTA PTI, Budapest.
- Bódi Ferenc (2006a): Önkormányzati választások a városokban, 1998–2002. In: (szerk. Böhm Antal) *A helyi hatalom és önkormányzati választások Magyarországon (1990–2002)*. MTA PTI, Budapest.
- Bódi Ferenc (2009): A komplex-válság hatása a vidéki társadalomra. *A Falu*, XXIV. sz. (Ősz), 11–22.
- Bódi Ferenc – Fekete Attila (2008): Iskolák és óvodák elhelyezkedése és bezárása napjainkban. In: (szerk. Bódi Ferenc) *Helyi szociális ellátórendszer*. MTA PTI, Budapest.
- Borg, Sami (1995): Electoral Participation. In: (ed. Deth, W. Jan and Scarbrough, Elinor) *The Impact of Values*. Oxford University Press.
- Enyedi György (1980): *Falvaink sorsa*. Magvető Kiadó. Budapest.
- Enyedi György–Pálné Kovács Ilona (2008): Regional changes in the urban system and governance in Hungary. *Urban Research & Practice (in England)* Vol. 1, No. 2, July 2008, 149–163.
- Erdei Ferenc (1980): A magyar társadalom a két háború között I–II. In: *A magyar társadalomról*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Gaszó Ferenc (2008): Közoktatás a záránytársadalomban. In: (szerk. Bódi Ferenc) *Helyi szociális ellátórendszer*. MTA PTI, Budapest.
- Hajdú Zoltán (2006): A 20. századi magyar parlamenti választások választási földrajzi kérdései. *Múltunk*, 2006/I. 137–169.

- Hankiss Ágnes (1980): A nem autentikus lét. Vázlat egy hibás „társadalmi szerződésről”. *Valóság*, 1980/4. sz.
- Hegedűs Gábor (2007): A választási aktivitás és az életminőség területi különbségeinek néhány összefüggése Szegeden. *Földrajzi Értesítő*, LVI. évf. 1-2. füzet, 113–123.
- Hubai László (2004): Választási földrajz. In: *A közjogi választások egyes elméleti és gyakorlati kérdései*. Szerk.: Szoboszlai György. Választási stúdiumok 3. Belügyminisztérium Országos Választási Iroda és Magyar Közigazgatási Intézet, 285–306.
- Hubai László (2002): Kis magyar választási földrajz 1920–2002. *Rubicon*, 2002. 4-5. sz., 4–16.
- Kovács Zoltán (2000): Voksok a térben, A magyar parlamenti választások földrajzi jellemzői. In: *Parlamenti választások 1998. Politikai szociológiai körkép*. MTA PTI–Századvég Alapítvány, szerk.: Bóhm, Gazsó, Stumpf, Szoboszlai.
- Magyarország helységnevékönyve*. 2008. január 1. KSH, Budapest.
- Mészáros József–Szakadát István (1998): *Magyarország Politikai Atlasza*. Osiris, Budapest.
- Milbrath, L. W. (1968): The Nature of Political Beliefs and the Relationship of the Individual to the Government. *American Behavioral Scientist*, 12: 28–36.
- Milbrath, L. W. (1981): Political Participation. In: *The Handbook of Political Behavior*. iv, (ed. S. L. Long. New York, Plenum.
- Nemes Nagy József (1997): Régiók, regionalizmus In: *Educatio* 3. sz., 407–423. Budapest.
- Lipset, Seymour Martin (1995): *Homo politicus*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Pálné Kovács Ilona (2008): Helyi kormányzás Magyarországon. Dialóg Campus, Budapest–Pécs.
- Powell, G. B. (1986): American Voting Turnout in Comparative Perspective. *American Political Science Review*, 80: 17–44.
- Rorh, Richard (2001): *A férfi útja*. Ursus Libris, Budapest.
- Szokolay Katalin–Tállas Péter (2002): Lengyelország. In: (szerk. Kardos József–Simándi Irén) *Európai politikai rendszerek*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Verba, S., Nie, N. H., and Kim, J.-O. (1978): *Participation and Political Equality*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Weber, Max (1987): *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Weiner György (2010): Pártok az önkormányzati választásokon 1990–2006. In: Kákai László (szerk.) *20 évesek az önkormányzatok*. Publikon Kiadó, Pécs.

Weboldalak:

www.valasztas.hu

www.vokscentrum.hu

Köszönet Szabó Andreának és Simon Jánosnak (az MTA PTI munkatársainak), akik 2010. június 1-i műhelyvitánk alkalmával a születendő munka megvalósulásához kritikájukkal hozzájárultak.